

La fossa del Cementiri Vell d'Eivissa.

Les tropes nacionals, comandades pel feixista italià Arconovaldo Bonaccorsi arriben a l'illa d'Eivissa el 20 de setembre de 1936 a bord del *Ciudad de Palma*. Des d'aquest moment les Pitiüses viuran una fortíssima onada repressiva en la qual perdran la vida prop d'un centenar de persones. La repressió franquista a Eivissa respon a la mateixa tàctica que s'aplicarà a tot l'Estat espanyol, caracteritzada per l'obscurantisme i per un control absolut sobre les persones represaliades, tant pel que fa als seus bens, la seva vida, com fins i tot el seu cos després de morts. Hi va haver una clara voluntat d'esborrar el seu rastre: les seves morts no foren comunicades a la família ni se'ls lliurà els seus cossos; en comptes d'això, ens trobem amb el silenci administratiu més absolut respecte a les circumstàncies d'aquestes morts. En aquest sentit és prou significatiu que al Llibre d'Actes del Cementiri d'Eivissa³ corresponent als anys 1936 a 1941, l'última entrada és del 31 de març de 1936 i no en torna a haver-hi fins el 12 de maig de 1941. Resulta per tant, molt difícil trobar informació referent a aquells dies entre el 20 de setembre de 1936 i el 28 de desembre de 1938, data de l'última mort documentada.

Les primeres informacions referents a la repressió provenen del bàndol nacional. El 19 de setembre de 1936 el Comandant Militar de Balears, Antonio Montis, reb instruccions de portar a terme el desembarcament a l'illa d'Eivissa. En el missatge també s'especifica que

“Una de las primeras preocupaciones ha de ser levantar la moral de la población. Se depurarán las responsabilidades por los crímenes cometidos por los comunistas.”

El 20 de setembre, el cap de la columna d'Eivissa envia un missatge a Montis al qual diu:

Comunistas han matado prisioneros inermes; han asesinado mujeres, hombres viejos, niños que indefensos dormían. Saquearon habitaciones y destruyeron la Casa de Dios. Violaron mujeres. España entera y el mundo civilizado lleno de horror claman venganza. ¡¡Viva España!!⁴

Aquests missatges són una veritable declaració de intencions, i les re-

presàlies contra les persones afins a la República no es fan esperar. De seguida s'organitza la cerca de desafectes i comencen les detencions per tota l'illa. La majoria eren portats a la presó d'Eivissa, situada a l'antic convent dels dominics a Dalt Vila, des d'on molts foren traslladats a altres presons. D'altres, en canvi, eren extrets de forma no oficial i portats al Cementiri Vell per a ser executats, en especial en els dies posteriors a l'arribada dels nacionals. La sensació de indefensió i de por es feia extensible també a persones afins al bàndol nacional. Alguns testimonis parlen de persones obligades a senyalar a un veí per por a ser represaliades si no col·laboraven.

La primera mort documentada es produeix el 20 de setembre de 1936. Miquel Tuells Riquer era al port amb Dolores Acebo, familiar seva, contemplant l'arribada del *Ciudad de Palma* al moll d'Eivissa. Quan desembarcaven les tropes algú el va assenyalar diguent *“ese es un segundo Bayo”* i fou immediatament capturat i portat a can Crispolet, a ses Figueretes, on fou afusellat i el seu cos abandonat en un femer.

En els dies següents comencen els assassinats en grup al cementiri d'Eivissa. El 9 d'octubre ABC fa menció de la fuga d'Eivissa de Pedro Ferrer amb sis companys més (segons ABC membres del Frente Popular) que arribaren a Gandia en una llanxa el 27 de setembre. Segons aquest diari, Pedro Ferrer comunicà a les autoritats de València que

El “Ciudad de Palma” desembarcó unos 2.000 hombres; de ellos 300 soldados, y los restantes italianos y falangistas españoles. Al parecer, parte de esta fuerza regresó después a su base de Mallorca. En el puerto hubo una misa de campaña, y a ella acudió, ocupando sitio preferente, el ya célebre conde Rossi, general en jefe de los “camisas negras”.

Los ocupantes de la isla fusilaron al teniente de Infantería Tuells, a un portero del Ayuntamiento, llamado Pedro Martínez, y a varias personas de izquierda. Todos ellos fueron conducidos al cementerio, donde se les ejecutó.⁵

A banda de Tuells, l'article d'ABC menciona un porter de l'Ajuntament de Vila anomenat Pedro Martínez. La Vanguardia es farà ressó de la notícia un dia després i, a partir d'aquest moment, no tornam a trobar cap altra menció a la repressió a les Pitiüses en cap diari d'àmbit local ni nacional.

Les primeres execucions al Cementiri Vell de les quals se'n té notícia es produeixen la nit del 22 o 23 de setembre de 1936⁶. La mort accidental d'un dels falangistes que participava en els afussellaments, Augusto Tarrés Llobet, ha permès datar amb precisió el dia en que van tenir lloc, a més de poder-hi relacionar alguns testimonis recollits.

Augusto Tarrés Llobet era un estudiant de 17 anys que va estar empresonat al Castell d'Eivissa juntament amb el seu pare, José Tarrés Palau. Tots dos van sobreviure als afussellaments del 13 de setembre, però José Tarrés va patir greus llessions a la columna vertebral, a causa de les quals ja no va tornar a caminar. Augusto Tarrés, ressentit, va entrar a Falange i va participar en el primer afussellament que va tenir lloc en els dies immediats a l'arribada del comte Rossi. La nit del 22 o 23 de setembre van treure de la presó de Vila alguns homes i els portaren al cementiri per matar-los. Un dels presoners, Miquel Torres Planells va fugir, Augusto Tarrés va córrer darrere d'ell per intentar encaçar-lo, però amb la confusió es va creuar en la línia de tir d'un dels seus companys. Va ingressar a l'hospital d'Eivissa aquella mateixa nit, on va morir. Segons diversos testimonis, entre ells la seva neta, Maria Torres, Miquel Torres es va amagar per Corona, però temps després, anant cap a Santa Gertrudis se li va disparar accidentalment l'arma que portava a la cintura, ferida que li va provocar la mort. Va ser enterrat a Sant Llorenç.

La viatgera suïssa Cécile Elisabeth Houriet, que signava amb el seu dònim de *Cilette Offaire* havia arribat a l'illa en el seu vaixell poc abans del desembarcament de Bayo. En el seu llibre *L'itsmé* parla àmpliament de la seva estança a Eivissa⁷.

Houriet recull el testimoni d'una dona mentre veien passar la processó fúnebre d' Augusto Tarrés. La seva narració és perfectament coherent amb les circumstàncies de la mort d'Augusto Llobet, però presenta certes incoherències respecte a les dades del Registre Civil. La senyora que explica a Houriet les circumstàncies de la mort de Tarrés parla de tretze morts aquella nit, però deixa molt clar que no és el primer afussellament. En canvi, segons el Registre Civil, la nit del 22 de setembre van morir Augusto Tarrés Llobet i Antonio Ribas Bonet, que en teoria seria l'única persona que va ser afussellada aquella nit. Tot i això, als recordatoris que la família d'Augusto Tarrés publicava cada any en el Diario de Ibiza,

“Algú cridà: “Aquí arriben!” I de lluny, vam sentir una lenta marxa funebre. La multitud s’havia redressat i es dirigia en direcció al moll seguint la capçalera de la processó. La vella va fer una mirada ràpida al voltant seu.

- Sap vostè com va morir?

Em va xiuxiuejar ella a cau d’orella.

No, no jo no ho sabia. Ja m’ho dirà demà. Però encara hi era a temps. Si jo hagués pogut partir llavors, m’hauria evitat moltes hores d’angoixa terrible.

- Ha estat aquesta nit... al cementeri...

Volia alliberar el meu braç, però la vella s’hi va repenjar.

- Quan els fan cavar la seva pròpia tomba...

La marxa fúnebre s’insinuava, amb la llum de les torxes sobre la multitud que s’agitava. Estava completament fosc. La vella havia agafat la meua mà i la besava de tant en tant. Jo estava cada vegada més incòmoda. Va passar una estona.

- Quan els forats són prou profunds, els tiren així sobre l’esquena. O bé, de costat. Cada nit, compren? són assassinats deu o dotze... Dones també, ja sap. Els que viuen per allà no poden suportar els seus crits. Tots han marxat. Aquesta nit...

Es va aturar perquè algú ens va fer callar. Un capellà va començar a llegir les oracions, i es sentien veus de infants prop de la litúrgia. La processó avançava lentament, de tal forma que la major part del temps la fila feia el pas al mateix lloc. Aquí i allà la gent estava plorant. Vaig agafar el braç de la vella perquè ella romangués en silenci.

- Aquesta nit, eren tretze... n’hi ha hagut un que s’ha revoltat.

Cilette Offaire (Cécile Elisabeth Houriet): L’Ismé

figura el 23 de setembre com a data de la seva mort. La nit del 23 foren assassinats al cementeri Juan Juan Ferrer, Pedro Roig Ferrer, José Torres Ferrer i Juan Tur Sala. El testimoni també menciona l'assassinat de dones, però les úniques dones assassinades de les quals es té constància moriren el 2 d'octubre. És probable que Houriet i la seva confident no estiguin realment el funeral d'Augusto Tarrès, si no els actes en commemoració del difunt que la seva família va organitzar el dia 23 d'octubre.

Entre el 22 de setembre i el 24 de novembre de 1936 es concentren la major part dels assassinats col·lectius que reflecteix el Registre Civil. A partir d'aquest moment, el que es produeix és més aviat un degoteig de morts constant que dura fins el 6 de juny de 1937. En aquest moment s'acaben els afussellaments, a excepció de tres persones assassinades en 1938.

Rafel Tur Costa "Gabrielet" va investigar les circumstàncies de la mort del seu pare, Miquel Tur Roig, el 3 de novembre de 1936, i en va poder fer una reconstrucció força acurada a partir de les declaracions fetes pel conductor del vehicle, un home anomenat Canals, a un amic den Rafel Tur. La narració de Rafel Tur Costa situa una part de la fossa al passadís d'entrada del cementeri. La dona de Miguel Tur Roig, va poder recuperar el cos del seu marit per mediació de l'enterramorts, en Balbino; de manera que van poder comprovar la ubicació exacta del cos, que, tal i com ens va confirmar Rafel Tur, estava al passadís d'entrada. Segons el registre Civil, aquella nit també foren assassinats Vicente Antonio Escandell, Juan Colomar Marí i Julio Quilis Altabert.

Altres testimonis recollits també parlen de l'entrada del cementeri com un lloc a on s'hi va enterrar gent, tot i que en alguns casos probablement es tracta de les dues fosses comunes que hi ha als fossars laterals i on s'hi enterrava gent des de 1835. Fins i tot alguns testimonis parlen d'una d'aquestes fosses com el lloc on s'enterraren els tres mariners alemanys morts durant el bombardeig del Deutschland el 25 de maig de 1937: Richard Helmut Shubert, Heinz Holzwarth i Alfred Meyer.

Pel que fa a les zones rurals, alguns dels testimonis recollits ens ajuden a comprendre com es va articular la captura dels opositors al cop d'estat. El cas de les dues dones assassinades pels feixistes, Bárbara García Doreto i Eulalia Marí Torres, van ser retingudes a una casa situada davant can Tirurit, a la carretera de Sant Joan a Sant Miquel, juntament amb altres dones. La nit del 2 d'octubre de 1936 foren separades del grup

L'auto va parar vora la porta de la presó i els seus llums s'apagaren; la plaça restà llòbrega com abans.

El conductor no hagué d'esperar gaire; ni tant sols arribà a baixar del vehicle.

De la presó, en sortiren quatre hòmens; un d'ells anava esposat i va ser obligat a entrar a l'auto d'immediat. Dos d'ells hi entraren, també, i se situaren un a cada costat del conductor.

L'automòbil es posà en marxa; donà una volta redona i el feix de llum dels fars agranà les façanes dels edificis de la plaça; seguí recte alguns metres fins que girà a la cantonada per tal d'iniciar la baixada cap a la Marina. Deixà a mà dreta l'església de Sant Domingo, prengué la primera volta i continuà avançant lentament, a causa del mal estat del paviment d'aquell tram del carrer de sa Carrossa.

L'automòbil continuà avançant pel carrer de ses Farmàcies amb la mateixa lentitud. A causa de la pluja intensa que havia caigut, el carrer havia esdevingut un fangar intransitable. Arribaren a l'altura del quiosc de Vara de Rey i el vehicle s'aturà.

durant el trajecte, es feu un silenci absolut; els ocupants del vehicle no es creuaren una sola paraula en tot el recorregut, que va durar, aproximadament, un quart d'hora. En arribar al cementeri, la foscor de la nit era intensa. En Serrano va demanar a en Canals que dirigís la llum dels fars del vehicle cap a l'interior del cementeri. La porta estava oberta de bat a bat, així que l'escena va quedar perfectament il·luminada.

En Canals va poder veure, amb claredat, com mon pare era conduït pels dos ajudants del botxí cap a l'interior del cementeri; va veure com el col·locaven, tibet, a pocs metres de l'entrada, veié com mon pare aixecava el cap, sense cap bena als ulls, i s'aborronava; va veure com en Serrano li apuntava i li disparava un sol tret a la temple, i el meu pare es desplomava sobre un munt de terra mullada, al costat de la fossa, ferit de mort.”⁶

Rafel Tur Costa “Gabrielet”:
Un al·lot eivissenc a la Guerra Civil.

i baixades al cementeri de Vila, on foren assassinades junt a Diego Ponce de León y González. En aquest cas, sembla que el punt de trobada, abans d'anar al cementeri, fou el quartell general de Falange, a l'avinguda Espanya. Es dona la circumstància que la casa de can Tirurit pertanyia a Juan Marí Marí, Primer Tinent d'Alcalde de l'Ajuntament de Sant Joan i únic supervivent de les 27 persones del municipi de Sant Joan que van ésser afussellades al Castell el 13 de setembre. Aquest fet, com en el cas d'Augusto Tarrés, confirma la versió d'alguns testimonis, en referència a la participació activa d'alguns dels supervivents dels fets del Castell en la identificació i captura de persones a les quals consideraven corresponents d'aquelles morts.

Alguns dels entrevistats han identificat persones que vigilaven la casa dels fugits a l'espera que compareguessin en busca d'ajuda de la família. Un exemple n'és el cas de Bartolomé Marí Marí i Juan Ramón Roig, morts el 16 de novembre de 1936. Tots dos eren membres del Comitè del Front Popular i del Comitè Revolucionari de Sant Miquel respectivament, i anaven fugits. Segons diversos testimonis, a un dels dos el van agafar vigilant la seva casa, on hi anava algunes nits. Diversos testimonis asseguren que foren morts a Sant Llorenç, però no poden precisar a on. Hi ha notícies que pogueren ser retinguts al polvorí de Sant Llorenç i assassinats allà mateix. És l'única notícia d'una possible fossa fora del Cementiri Vell.

Bartomeu Marí Marí